

ӘОЖ 376.3; 376.3.018.42

FTAMP 14.35.05

DOI.10.51889/2960-1673.2026.84.1.010

¹Нусубалиева Е., ²Г. М. Қасенғазы,

³У.А. Мирзахмедова

¹Педагогика ғылымдарының кандидаты, И. Арабаев атындағы Қырғыз мемлекеттік университетінің доценті

²Педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

Арнайы педагогика кафедрасы, Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
³8D01901 – Арнайы педагогика БББ I – курс докторанты, Алматы қ., Қазақстан

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІҢ КӘСІБИ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ШАРТТАРЫ

Аңдатпа

Мақалада инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар (ЕББҚ) білім алушылармен жұмыстың педагогикалық ерекшеліктері кешенді түрде қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – инклюзивті білім беру үдерісінде педагог қызметінің мазмұнын, әдістерін, формаларын және кәсіби құзыреттерін теориялық тұрғыда негіздеу, сондай-ақ тиімді педагогикалық қолдау модельдерін сипаттау. Зерттеу барысында инклюзивті білім беру теориясы, арнайы педагогика, психология және заманауи білім беру технологиялары саласындағы ғылыми еңбектерге талдау жасалды. Мақалада педагогтың рөлі, білім беру ортасын бейімдеу, жеке білім беру траекториясын құру, бағалау жүйесінің ерекшеліктері және ата-анамен, мамандармен ынтымақтастық мәселелері кеңінен ашылады. Зерттеу нәтижелері инклюзивті тәжірибені жетілдіруге және педагогтардың кәсіби даярлығын арттыруға бағытталған.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру, ерекше білім беру қажеттіліктері, педагогикалық қолдау, арнайы педагогика, дифференциалды оқыту, жеке білім беру траекториясы.

¹Нусубалиева Е., ²Г. М. Қасенғазы,

³У.А. Мирзахмедова

¹Кандидат педагогических наук, Доцент Кыргызского государственного университета им. И. Арабаева

²Магистр педагогических наук, преподаватель

Кафедра специальной педагогики, Казахский национальный педагогический университет имени Абая

³докторант I – курса ОП 8D01901 – Специальная педагогика, г. Алматы, Казахстан

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ ФОРМИРОВАНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ В УСЛОВИЯХ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

В статье комплексно рассматриваются педагогические особенности работы с обучающимися с особыми образовательными потребностями (ООП) в условиях инклюзивного образования. Цель исследования заключается в теоретическом обосновании

содержания, методов, форм и профессиональных компетенций педагогической деятельности в инклюзивном образовательном процессе, а также в описании эффективных моделей педагогической поддержки. В ходе исследования проведён анализ научных трудов в области теории инклюзивного образования, специальной педагогики, психологии и современных образовательных технологий. В статье подробно раскрываются роль педагога, особенности адаптации образовательной среды, построение индивидуальной образовательной траектории, специфика системы оценивания, а также вопросы взаимодействия с родителями и специалистами. Результаты исследования направлены на совершенствование инклюзивной практики и повышение уровня профессиональной подготовки педагогов.

Ключевые слова: инклюзивное образование, особые образовательные потребности, педагогическая поддержка, специальная педагогика, дифференцированное обучение, индивидуальная образовательная траектория.

¹Nusubalieva E., ²Kassengazy G. M., ³U.A. Mirzakhmedova

¹*Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of I. Arabaev Kyrgyz State University*

²*Master of Pedagogical Sciences, Lecturer*

Department of Special Pedagogy, Abai Kazakh National Pedagogical University

³*1st-year doctoral student, Educational Program 8D01901 – Special Pedagogy, Almaty, Kazakhstan*

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR DEVELOPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE TEACHERS IN INCLUSIVE EDUCATION

Abstract

The article comprehensively examines the pedagogical characteristics of working with learners with special educational needs (SEN) in an inclusive education setting. The purpose of the study is to provide a theoretical justification for the content, methods, forms, and professional competencies of pedagogical activity within the inclusive educational process, as well as to describe effective models of pedagogical support. The research is based on an analysis of scientific literature in the fields of inclusive education theory, special pedagogy, psychology, and modern educational technologies. The article highlights the role of the teacher, the adaptation of the educational environment, the development of individual educational trajectories, the specific features of assessment systems, and issues of collaboration with parents and specialists. The findings of the study are aimed at improving inclusive educational practices and enhancing the professional training of teachers.

Keywords: inclusive education, special educational needs, pedagogical support, special pedagogy, differentiated instruction, individual educational trajectory.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану жағдайында білім беру жүйесі қоғамдағы әлеуметтік, мәдени және технологиялық өзгерістерге бейімделе отырып дамуда. Осы үдерістің маңызды бағыттарының бірі – инклюзивті білім беру. Инклюзивті білім беру барлық білім алушыларға, соның ішінде ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға тең қолжетімді, сапалы білім алуға мүмкіндік беруді көздейді. Халықаралық тәжірибе көрсеткендей, инклюзивті білім беру тек теориялық білім берумен шектелмей, практикалық дағдыларды дамытуға бағытталуы тиіс. OECD және UNESCO мәліметтеріне сәйкес, инклюзия тиімділігі студенттердің кәсіби құзыреттілігін арттыруға байланысты. Теориялық бөлімде нақты мысалдар мен халықаралық стандарттар көрсетіледі [1].

Ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылар – бұл дене, зияткерлік, сенсорлық, сөйлеу, эмоциялық-ерік саласында немесе мінез-құлқында ерекшеліктері бар, сондай-ақ оқуда қиындықтарға тап болатын білім алушылар тобы. Инклюзивті ортада оларды оқыту педагогтан тек пәндік білімді ғана емес, сонымен қатар арнайы педагогикалық, психологиялық және әлеуметтік құзыреттерді талап етеді.

Осыған байланысты инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың қызметі дәстүрлі оқытудан түбегейлі ерекшеленеді. Ол білім беруші ғана емес, сонымен қатар фасилитатор, тьютор, кеңесші және қолдаушы рөлін атқарады. Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыстың педагогикалық ерекшеліктері терең ғылыми тұрғыда талданады.

Инклюзивті білім беру – барлық білім алушылардың жеке ерекшеліктерін, қабілеттерін және қажеттіліктерін ескере отырып, біртұтас білім беру кеңістігінде оқыту мен тәрбиелеуді ұйымдастыру үдерісі. Оның негізгі қағидаттарына тең қолжетімділік, дискриминацияның болмауы, білім беру ортасының икемділігі, жеке бағыттылық және әлеуметтік әділеттілік жатады [2].

Инклюзия ұғымы интеграциядан ерекшеленеді. Интеграция барысында ерекше қажеттілігі бар білім алушы дайын жүйеге бейімделсе, инклюзияда жүйенің өзі білім алушының қажеттілігіне қарай өзгертіледі. Бұл педагогикалық процестің барлық компоненттерін – мазмұнын, әдістерін, формаларын, бағалау жүйесін қайта қарауды талап етеді.

ЕББҚ бар білім алушылар бірнеше топқа бөлінеді: зияткерлік дамуында ауытқуы бар балалар, көру және есту қабілеті бұзылған білім алушылар, тірек-қимыл аппараты бұзылған балалар, сөйлеу тілі бұзылғандар, эмоциялық-ерік және мінез-құлық ерекшеліктері бар білім алушылар, сондай-ақ оқуында қиындықтары бар (дислексия, дисграфия, дискалькулия) балалар. Әр топтың өзіндік психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері бар, сондықтан олармен жұмыс істеу тәсілдері де әртүрлі болуы тиіс [3].

Инклюзивті ортадағы педагог көпқырлы кәсіби рөл атқарады. Ол:

- білім беру мазмұнын бейімдеуші;
- оқыту процесін ұйымдастырушы;
- білім алушының жеке даму траекториясын құрастырушы;
- психологиялық-педагогикалық қолдау көрсетуші;
- ата-анамен және мамандармен ынтымақтастық орнатушы.

Педагогтың негізгі құзыреттеріне инклюзивті құзыреттілік, яғни әртүрлі білім алушылармен тиімді жұмыс істеу қабілеті, рефлексиялық дағды, эмпатия, толеранттылық және үздіксіз кәсіби даму жатады [4].

Инклюзивті білім берудің маңызды шарты – білім беру ортасының қолжетімділігі. Бұл физикалық қолжетімділікпен қатар, оқу-әдістемелік материалдардың, коммуникацияның және бағалау жүйесінің бейімделуін қамтиды. Мысалы, көру қабілеті бұзылған білім алушылар үшін ірі қаріп, аудиоматериалдар қолданылса, есту қабілеті бұзылғандар үшін визуалды қолдау, суреттер, пиктограммалар пайдаланылады.

Дифференциалды оқыту – білім алушылардың қабілеті мен мүмкіндіктеріне қарай тапсырмаларды әртүрлі деңгейде ұсыну. Ал жеке бағытталған оқыту әр білім алушыға жеке білім беру траекториясын құруды көздейді. Бұл тәсілдер инклюзивті ортада негізгі педагогикалық құрал болып табылады [5].

Инклюзивті білім беруде ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, ойын технологиялары, жобалық оқыту, кооперативті оқыту әдістері тиімді нәтиже береді. Цифрлық ресурстар ерекше қажеттілігі бар білім алушылардың оқу мотивациясын арттырып, оқу материалын қолжетімді етеді.

Қазіргі білім беру жүйесінің жаңғыруы жағдайында болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі өзекті бағыттардың бірі болып табылады. Әсіресе,

инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың кәсіби даярлығы жаңа талаптармен толықтырылып, оның теориялық білімін ғана емес, сонымен қатар практикалық дағдылары мен тұлғалық қасиеттерін кешенді түрде дамыту қажеттілігін алға тартады. Осы тұрғыда болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін тиімді қалыптастыру педагогикалық шарттарды ғылыми негізде айқындауды талап етеді.

Педагогикалық шарттар – бұл білім беру процесінің тиімділігін қамтамасыз ететін, белгілі бір нәтижеге жетуге бағытталған ұйымдастырушылық-педагогикалық, психологиялық және әдістемелік факторлардың жиынтығы. Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруда мұндай шарттар жүйелі түрде жүзеге асырылған жағдайда ғана жоғары нәтижеге қол жеткізуге болады [6].

Ең алдымен, білім беру бағдарламасының мазмұнын жаңарту маңызды шарттардың бірі болып табылады. Болашақ педагогтарды даярлау үдерісіне инклюзивті білім беру негіздері, арнайы педагогика мен психология, оқытуды даралау және саралау әдістері сияқты пәндерді енгізу олардың кәсіби білімін тереңдетеді. Сонымен қатар, теориялық білімді тәжірибемен ұштастыру мақсатында педагогикалық практиканың рөлін күшейту қажет. Студенттердің инклюзивті білім беру ұйымдарында тәжірибеден өтуі, нақты педагогикалық жағдайларды талдауы олардың кәсіби дағдыларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Келесі маңызды шарт – құзыреттілікке бағытталған оқыту технологияларын қолдану. Бұл тұрғыда проблемалық оқыту, жобалық әдіс, кейс-стади және рефлексия сияқты заманауи педагогикалық тәсілдер студенттердің сыни ойлауын, шығармашылық қабілетін және кәсіби шешім қабылдау дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Сонымен қатар, болашақ мұғалімдердің инклюзивті мәдениетін қалыптастыру ерекше мәнге ие. Бұл олардың әрбір білім алушының жеке ерекшеліктерін құрметтеуге, толеранттылық пен эмпатияны дамытуға бағытталған құндылықтық бағдарларын қалыптастырады [7].

Сондай-ақ, педагогикалық процесте психологиялық-педагогикалық қолдауды ұйымдастыру да маңызды шарттардың бірі болып табылады. Студенттерге тәлімгерлік көмек көрсету, кәсіби кеңес беру, эмоционалдық қолдау көрсету олардың кәсіби сенімділігін арттырып, болашақ қызметіне даярлығын күшейтеді. Бұдан бөлек, білім беру ортасының қолжетімділігі мен бейімделуі де кәсіби құзыреттілікті қалыптастыруға әсер етеді. Инклюзивті білім беру ортасы қауіпсіз, икемді және барлық білім алушылар үшін тең мүмкіндіктерді қамтамасыз етуі тиіс.

Болашақ мұғалімдердің кәсіби құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық шарттары өзара тығыз байланысты кешенді жүйе болып табылады. Бұл шарттарды білім беру процесінде тиімді жүзеге асыру болашақ педагогтардың инклюзивті білім беру жағдайында табысты кәсіби қызмет атқаруына негіз болады.

Зерттеудің негізгі мақсаты – «Инклюзивті білім беру ортасы» пәнін меңгерген 3 курс студенттерінің инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмысқа даярлық деңгейін анықтау және педагогикалық құзыреттерінің қалыптасу ерекшеліктерін талдау.

Зерттеудің міндеттері:

- инклюзивті білім беру туралы студенттердің теориялық білім деңгейін анықтау;
- ЕББҚ бар білім алушылармен жұмысқа қатысты педагогикалық көзқарастарын талдау;
- пәнді оқыту үдерісінің кәсіби құзыреттілікті қалыптастырудағы тиімділігін айқындау.

Зерттеу 2025–2026 оқу жылының бірінші жартыжылдығында жоғары оқу орнының педагогикалық бағыттағы БВ01522-Биология-география білім беру бағдарламасында оқитын 3 курс студенттері арасында жүргізілді. Зерттеуге «Инклюзивті білім беру ортасы» пәнін оқыған 3 курс студенттері қатысты. Жалпы қатысушылар саны – 107 студент.

Зерттеу барысында келесі әдістер қолданылды:

- педагогикалық әдебиеттерді теориялық талдау;
- сауалнама жүргізу;
- бақылау;
- студенттердің жазбаша жұмыстарын талдау;
- алынған нәтижелерді сапалық және сандық талдау.

Сауалнама сұрақтары студенттердің инклюзивті білім беру туралы түсінігін, педагогтың рөліне көзқарасын, практикалық дайындық деңгейін анықтауға бағытталды.

Кесте 1 – Студенттердің инклюзивті білім беру туралы теориялық түсінік деңгейі

Көрсеткіштер	Пайыздық үлесі (%)
Инклюзивті білім берудің мәнін толық түсінеді	78
Жалпы түсінігі бар, бірақ нақтылай алмайды	20
Түсінігі жеткіліксіз	2

Кесте 2 – 3 курс студенттерінің ЕББҚ бар білім алушылармен жұмысқа даярлық деңгейі

Даярлық деңгейі	Пайыздық үлесі (%)
Жоғары (әдістерді еркін қолданады)	32
Орта (теорияны біледі, практикада қиындық бар)	60
Төмен (психологиялық сенімсіздік байқалады)	8

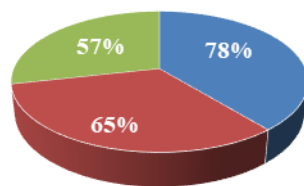
Кесте 3 – «Инклюзивті білім беру ортасы» пәнінің кәсіби құзыреттілікке әсері

Құзыреттілік түрі	Студенттердің келісу деңгейі (%)
Дифференциалды тапсырма құрастыру	68
Жеке білім беру траекториясын жоспарлау	61
Қалыптастырушы бағалауды қолдану	59
Ата-анамен және мамандармен жұмысқа дайындық	54

Зерттеу нәтижелері студенттердің басым бөлігінде инклюзивті білім берудің мәні мен қағидаттары туралы жеткілікті теориялық білім қалыптасқанын көрсетті. Сауалнама нәтижелері бойынша:

- студенттердің 78%-ы инклюзивті білім беруді барлық білім алушылар үшін тең мүмкіндік беретін жүйе ретінде сипаттады;
- 65%-ы ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс барысында педагогтың жетекші рөлі бар екенін атап өтті;
- 57%-ы практикалық дағдыларды тереңдету қажеттігін көрсетті.

Сауалнама нәтижелері бойынша:

- инклюзивті білім беруді барлық білім алушылар үшін тең мүмкіндік беретін жүйе ретінде сипаттады
- ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс барысында педагогтың жетекші рөлі бар екенін атап өтті
- практикалық дағдыларды тереңдету қажеттігін көрсетті.

Бақылау нәтижелері студенттердің сабақ барысында дифференциалды тапсырмалар құрастыру, жеке білім беру траекториясын жоспарлау және бағалаудың қалыптастырушы түрлерін қолдану дағдылары біртіндеп қалыптасып келе жатқанын көрсетті. Сонымен қатар, кейбір студенттердің ерекше қажеттілігі бар білім алушылармен тікелей жұмыс істеуде психологиялық сенімсіздік байқалды.

Алынған деректер «Инклюзивті білім беру ортасы» пәнінің болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын қалыптастыруда маңызды рөл атқаратынын дәлелдейді. Алайда практикалық бағыттағы тапсырмаларды, кейс-стади және педагогикалық практикамен байланысты күшейту қажеттілігі анықталды[7].

Инклюзивті білім беру жағдайында бағалау тек білім нәтижесін ғана емес, білім алушының жеке даму динамикасын да ескеруі тиіс. Қалыптастырушы бағалау, портфолио әдісі, өзін-өзі бағалау элементтері ерекше маңызға ие. Бағалау барысында білім алушының жетістігін қолдау және ынталандыру негізгі мақсат болып табылады.

ЕББҚ бар білім алушыларды қолдау тиімділігі педагог, ата-ана және мамандар (психолог, арнайы педагогтар, әлеуметтік педагог) арасындағы өзара әрекетке байланысты. Командалық жұмыс білім алушының әлеуетін толық ашуға мүмкіндік береді [8].

Қазіргі білім беру кеңістігінде инклюзивті білім беру – білім алушылардың әртүрлілігін мойындайтын, олардың жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктерін ескеруге бағытталған гуманистік бағыттағы басым үрдіс болып табылады. Осы тұрғыдан алғанда, ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс педагогикалық қызметтің мазмұнын, әдістерін және ұйымдастыру формаларын жаңаша қарастыруды талап етеді. Зерттеу барысында инклюзивті білім беру жағдайында педагогтың кәсіби рөлі тек білім берумен шектелмей, қолдаушы, кеңесші, бағыттаушы және фасилитатор функцияларын қамтитыны айқындалды [9].

Жүргізілген теориялық талдау инклюзивті білім берудің тиімді жүзеге асуы білім беру ортасының қолжетімділігіне, икемділігіне және бейімделу деңгейіне тікелей байланысты екенін көрсетті. Білім беру мазмұнын дифференциациялау, жеке білім беру траекториясын құру және қалыптастырушы бағалау жүйесін қолдану ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың оқу жетістіктерін арттырудың маңызды шарттары ретінде айқындалды. Сонымен қатар, педагогтың инклюзивті құзыреттілігі – оның кәсіби даярлығының негізгі көрсеткіші екені дәлелденді.

Эмпирикалық зерттеу нәтижелері «Инклюзивті білім беру ортасы» пәнін меңгерген 3 курс студенттерінің инклюзивті білім беру туралы теориялық түсінігі жеткілікті деңгейде қалыптасқанын көрсетті. Алайда алынған деректер студенттердің елеулі бөлігінде практикалық дағдыларды жетілдіру қажеттігін және ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен тікелей жұмыс барысында психологиялық сенімділікті арттырудың

маңыздылығын анықтады. Бұл жағдай жоғары оқу орындарында болашақ педагогтарды даярлау барысында тәжірибеге бағытталған оқыту формаларын, кейс-стади, тренингтер мен педагогикалық практиканың үлесін арттыру қажеттігін көрсетеді.

Сонымен қатар, зерттеу нәтижелері инклюзивті білім беру үдерісінің тиімділігі педагог, ата-ана және психологиялық-педагогикалық қолдау қызметтері арасындағы жүйелі ынтымақтастыққа байланысты екенін дәлелдейді. Командалық тәсіл ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылардың әлеуетін толық ашуға және олардың әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, инклюзивті білім беру жағдайында ерекше білім беру қажеттіліктері бар білім алушылармен жұмыс педагогтан жоғары кәсіби жауапкершілікті, үздіксіз өзін-өзі дамытуға дайындықты және гуманистік құндылықтарға негізделген көзқарасты талап етеді. Зерттеу нәтижелері инклюзивті білім беру практикасын жетілдіруге, педагогтарды даярлау жүйесін жаңғыртуға және жоғары оқу орындарында «Инклюзивті білім беру ортасы» пәнінің мазмұнын одан әрі тереңдетуге ғылыми-әдістемелік негіз бола алады.

Пайдаланылған әдебиеттер

1. UNESCO. (2017). A guide for ensuring inclusion and equity in education. Paris.
2. Назарбаева, Ә.Ж. (2021). Инклюзивті білім берудің теориялық негіздері. Педагогика және психология, 2, 45–52.
3. Florian, L., & Black-Hawkins, K. (2019). Exploring inclusive pedagogy. *British Educational Research Journal*, 45(4), 813–828.
4. Booth, T., & Ainscow, M. (2016). *Index for inclusion*. Centre for Studies on Inclusive Education.
5. Slee, R. (2018). *Inclusive education isn't dead, it just smells funny*. Routledge.
6. Алдамұратова, К.С. (2022). Болашақ педагогтарды инклюзивті білім беруге даярлау. *Қазақстан жоғары мектебі*, 3, 33–38.
7. Абдрахманова, Ш. Т. (2020). Инклюзивті білім беру жағдайында педагогтардың кәсіби құзыреттілігі. *Білім*, 4, 112–118.
8. Жұмабекова, Ф. Н. (2019). Ерекше білімді қажет ететін балаларды оқыту мәселелері. Алматы.
9. Қараев, Ж. А. (2016). *Оқытудың педагогикалық технологиялары*. Алматы.